

CIRCULAȚIA MONEDELOR GRECEȘTI ÎN DOBROGEA ȘI ÎN ZONA EXTRACARPATICĂ (SECOLELE V—I a.Chr.)

de

GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI

Întemeierea coloniilor grecești în bazinul Mării Negre a reprezentat un moment de foarte mare importanță pentru evoluția economică, socială și politică a acestei zone în mileniul I a.Chr. Moneda, sufletul vieții economice și comerciale, emisă de aceste colonii a impulsionat evoluția zonelor luate în discuție ca și relațiile existente între autohtoni și coloniștii greci. În cele ce urmează ne-am propus prezentarea circulației monetare grecești în Dobrogea și în zona extra-carpatică.¹

Întemeiat în prima jumătate a secolului VI a.Chr. de coloniștii greci veniți din Milet, Tomisul a fost timp de mai multe secole un simplu punct de escală pentru corăbierii greci. Apărut mai întâi ca un emporium, s-a dezvoltat lent, fiind mult devansat de Histria și de Callatis. Izvoarele literare antice nici nu îl amintesc până la jumătatea mileniului al III-lea a.Chr. Abia în 260 a.Chr., Tomisul apare în lumina istoriei, când este obiect de dispută între Histria și Callatis pe de o parte și Byzanț pe de altă parte. Devenind liber, Tomisul se va dezvolta datorită anumitor cauze și conjuncturi: a) datorită schimburilor cu băștinașii și b) apariția cordoanelor litorale în dreptul golfului Sinoe și Razelm și deci o stânjenire de navigație.

De aceea, corăbierii încep să ocolească portul histrian, ancorând la Tomiș. De aici pentru a ajunge la goții din Muntenia și Moldova, parcurgeau drumul de la mare la Dunăre între Tomis și Axiopolis, de-a lungul Văii Carasu.

Reflex al vieții economice tot mai dinamice a Tomisului este apariția monedelor proprii, cu puțin înainte de anul 200 a.Chr.² Nu sunt dovezi sigure că Tomisul a bătut monedă de argint.³ Emisiunile de bronz

¹ Nu am luat în discuție și problema emisiunilor polisului Histria deoarece asupra acestui subiect istoriografia numismatică românească s-a aplecat de nenumărate ori, nume ilustre luând în dezbateri situația atelierelor monetare de la Histria, vezi C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperiri monetare. 1914—1970*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1973; Bucur Mitrea, *Thraco-Dacica V*, 1—2, 1984, p. 111—122; C. Preda, *SCIV*, VII, 1956, p. 277; B. Mitrea, *Studii Clasice*, VII, 1965, p. 143—168; etc.

² K. Regling, *Die antiken Münzen*, II, 1, 1918, passim.

³ C. Preda, *Moneda antică în România*, București, 1982, p. 16.

sunt însă destul de numeroase și variate. Ele au pe avers chipuri de divinități ca: Marele Zeu, Zeus, Demetra, Hermes, iar pe revers protome de cai, căciulile dioscurilor, acvila, spicul de grâu, ciorchini de struguri și legenda Tomi. Piese tomitane de bronz s-au descoperit la Isaccea, Troesmis⁴, Murighiol⁵, Tulcea⁶, iar dincolo de Dunăre la Rosseti (Ialomița)⁷, Radovanu (Ilfov)⁸, Barboși (Galați)⁹ și Târgușorul Vechi¹⁰. Tomisul a emis și monede de aur, o astfel de monedă fiind descoperită la Tomis, ce este datată în secolul III a.Chr.¹¹. Moneda are pe avers capul lui Apollon spre dreapta, iar pe revers, în centru un Kantharos și legenda TOMI în cerc perlat. Totuși piesa este suspectă, probabil falsă, nefiind caracteristică monetăriei din Tomis.¹² În schimb, în tezaurul de la Anadol (Bulgaria) există stateri de tip Alexandru cel Mare, ce pot fi atribuiți Tomisului.¹³ Numărul acestor nominaluri este mic, locul principal în producerea și răspândirea lor pe litoralul vest-pontic revenind orașelor Callatis și Odessos.¹⁴

În secolul II a.Chr., Tomisul a emis stateri de tip Lysimach, ajungând ca în vremea lui Mitridates al III-lea Eupator să fie principalul producător de astfel de monede, depășindu-și cu mult vecinele Histria și Callatis.¹⁵ Ca și celelalte orașe grecești vest-pontice, Tomisul își încețază activitatea monetară la mijlocul secolului I a.Chr. Datorită importanței sale în zonă, baterea monedelor va fi reluată în timpul domniei lui Augustus, nominalurile emise având efigia împăraților romani.¹⁶

Callatisul, întemeiat de coloniștii din Heracleea Pontică devine în secolul al IV-lea a.Chr. unul din cele mai importante centre economice, comerciale și artistice de pe coasta de vest a Mării Negre. Relațiile intense cu triburile vecine, exploatarea agricolă a teritoriului rural din preajmă, dezvoltarea unei producții proprii determina ascensiunea Callatisului în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr. Callatisul apare în fruntea revoltei coloniilor de pe coasta vestică a Mării Negre împotriva lui Lysimach în 313 a.Chr. Pe la mijlocul secolului al IV-lea a.Chr., orașul emite primele monede în sistem ponderal eginetic. Monedele imită reprezentările de pe piesele macedonene aparținând lui Alexandru cel Mare și de pe misiunile Heracleei Pontice. Nominalurile din sigilii au pe avers capul lui Heracles acoperit cu blană de leu, iar pe revers armele eroului: măciucă, arc și tolbă cu săgeți. În plus apare spicul de grâu, simbolul principalei bogății pe care orașul o obține din teritoriul său

⁴ E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 79—80.

⁵ B. Mitrea, *Dacia*, 14, 1970, p. 469—470, nr. 11.

⁶ *Idem*, *Dacia*, 7, 1963, p. 590, nr. 8.

⁷ *Idem*, *Pontica*, 11, 1978, p. 90—91.

⁸ I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, 1974, p. 259, nr. 84.

⁹ V. Mihăilescu-Bârliba, *Dacia Răsăriteană în secolele VI—I a. Chr.*, Economie și monedă, 1989, Iași, p. 136, nr. 119.

¹⁰ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 91.

¹¹ O. Iliescu, *Monnaie d'or inédite à Tomis*, p. 58.

¹² Gh. Poenaru-Bordea, BSNR, 121—123, 1975, p. 23.

¹³ *Ibidem*, p. 23.

¹⁴ *Ibidem*, p. 28.

¹⁵ K. Regling, *op. cit.*, p. 21.

¹⁶ Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 20.

rural.¹⁷ Greutatea acestor monede este de 5—6 g. Emisiunile de argint sunt puțin numeroase. Pe teritoriul Dobrogei au apărut la: Mangalia, Murighiol¹⁸ și Albești¹⁹. Emiterea acestor monede încetează în vremea lui Lysimach²⁰, iar după moartea diadohului și dispariția puterii sale politice în zonă, Callatisul, ca și celelalte orașe vest-pontice emite tetradrahme și stateri de tip Alexandru cel Mare²¹, având ca semn distinct atributurile cetății și monograme ale orașului.

Primele imitații după stateri de tip Alexandru cel Mare au fost realizate de Callatis și Odessos. Aceste emisiuni apar fără întrerupere în secolele III—I a.Chr. Stateri de tip Alexandru cel Mare s-au descoperit la Gildău²², la sud de Fetești, pe malul stâng al brațului Borcea, într-o așezare getică. Prezența aici a 10 stateri se poate explica prin prisma raporturilor economice dintre greci și băștinași sau pot fi o parte din stipendiile pe care cetățile grecești le plăteau căpeteniilor geto-dace.

Staterii de tip Alexandru cel Mare (de Callatis) apar în tezaurele de la Mărășești²³, Anadol²⁴ și Dăieni²⁵. Din cele 1 200 de piese de la Anadol, 240 sunt emise de Callatis și se află alături de emisiunile unor orașe din Asia Mică și din Pont: Messambria, Odessos, Sinoe etc.

De la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr., un rol important în circulația monetară a Pontului încep să-l joace staterii de tip Lysimach. Aceștia au pe avers capul lui Alexandru, spre dreapta au diadema și pe revers basileus, la dreapta, Lysimachos, la stânga, iar în centru Athena Nikephoros, spre stânga, cu cască, rezemându-se de scut. Sub braț monograma KA. Staterii de acest tip au fost imitați și la Byzantion, Tomis, Histria, Odessos și Tyras²⁶. Callatisul a emis astfel de stateri în timpul lui Mithridate al VI-lea Eupator (121—63 a.Chr.), dar și anterior, de la începutul secolului al II-lea a.Chr. În tezaurul de la Mărășești, din cele 800 de monede, 20 sunt emise la Callatis. Ele apar alături de emisiuni de la Amphipolis, Pella, Abydos, Babylon, Lampsacos, Chalchedon, Tomis, Byzantion. În secolele IV—II a.Chr., Callatisul emite monede din bronz. Ele au pe avers capul unei zeități ca: Apollon, Athena, Artemis, Dionysos, Demetra, iar pe revers spicul de grâu, trepiedul, corabia, cununa de iederă, dioscurii. În secolul III a.Chr. monedele de bronz callatiene depășesc spațiile orașului și se dispersează pe o arie întinsă, rod al dezvoltării schimburilor comerciale cu teritoriile locuite de autohtoni sau cu celelalte colonii grecești. Descoperirile de la Albești²⁷, Limanu²⁸,

¹⁷ C. Preda, *op. cit.*, p. 15.

¹⁸ B. Mitrea, *Dacia*, 14, 1970, p. 469—470, nr. 41.

¹⁹ La 15 km vest de Mangalia, descoperirea este inedită, se află în colecția numismatică a M.I.N.A. din Constanța.

²⁰ Gh. Poenaru-Bordea, *BSNR*, 1973—1975, 121—123, p. 20.

²¹ *Ibidem*, p. 25.

²² B. Mitrea, *Omagiu lui Petre Constantinescu*, Iași, p. 76—79.

²³ Gh. Poenaru-Bordea, *Dacia*, 18, 1974, p. 111—125.

²⁴ H. Seyring, *Revue Numismatique*, VI-ème série, II, 1969, p. 40—43.

²⁵ B. Mitrea, *Dacia*, 3, 1959, p. 603, nr. 3.

²⁶ A. Zographe, *Ancient Coinage*, p. 63.

²⁷ A. Vertan, G. Custurea, *Pontica*, 14, 1981, p. 333, nr. 255.

²⁸ B. Mitrea, *Dacia*, 9, 1965, p. 450, nr. 5.

²⁹ Idem, *Pontica*, 8, 1975, p. 431.

Constanța²⁹, Histria³⁰, Tulcea³¹, Murigiol³², Isaccea³³, Troesmis³⁴, Canlia³⁵, Păciul lui Soare³⁶, Satu-Nou³⁷, Ostrov³⁸ sunt dovezi în acest sens. Ceea ce cunoaștem până în prezent indică faptul că negustorii callatieni acordau o mare atenție Dobrogei de sud-vest, ținuturilor ce se întindeau din spatele cetății până la Dunăre. În teritoriul geto-dac de peste Dunăre pot fi amintite descoperirile din Moldova, de la Ciorani (Vrancea), Poiana (izolate, dar și un tezaur de 32 de piese), Scorțeni, Galați³⁹, iar din Muntenia și Oltenia, pe cele de la Radovanu (Ilfov), Racovița (Olt) și Drobeta Turnu Severin⁴⁰.

Atelierele monetare ale Callatisului au emis monede din bronz mai ales după anul 281 a.Chr., când orașul și-a căpătat vechile drepturi. În timpul conflictului cu Lysimach orașul a emis monede cu chipul Demetrei, mai mici și mai ușoare decât cele cu efigia lui Dionysos⁴¹ care aveau o mai mare căutare. Monedele de bronz aveau o valoare mică și erau destinate schimburilor cotidiene, fiind folosite mai ales pe piața internă a orașului. Pătrunderea lor în alte zone apropiate ne dătează încrederii de care se bucura economia cetății și negustorii săi. În zone mai îndepărtate cum sunt Muntenia și Oltenia este posibil ca piesele să fi ajuns pe calea schimburilor intertribale, dacă nu cumva au fost aduse chiar de unii întreprinzători callatieni. Oricum, prezența lor atestă o populație obișnuită cu simbol monetar, o populație receptivă la economia de schimb. Către mijlocul secolului I a.Chr., ca și atelierele celorlalte orașe pontice, și cele de la Callatis își încetează activitatea monetară, odată cu apariția autorităților romane la Dunărea de Jos. Abia în perioada imperială, Callatisul își va recăpăta dreptul de a emite monedă (secolele II—III p.Chr.).

Alături de monedele emise de orașele grecești de pe țărmul dobrogean, pe teritoriile luate în discuție au circulat într-o măsură mai mică măsură monede emise de alte colonii grecești din bazinul Mării Negre: Cyzic, Olbia, Tyras, Panticapeum, Messembria, Odessos, Byzantion.

Primele monede grecești care au jucat un rol mai însemnat în economia pontică au fost cele ale Cyzicului. Prezența emisiunilor din acest oraș în regiunea Dunării de Jos a fost mult timp contestată⁴², dar apoi a fost acceptată pe măsură ce s-au înregistrat informații tot mai numeroase și mai convingătoare⁴³. Inițial, Cyzic-ul a avut caracterul unei

²⁹ C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 134, nr. 764—765.

³⁰ M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 65, nr. 103.

³¹ B. Mitrea, *Dacia*, 14, 1970, p. 469—470, nr. 41; C. Preda, *Studii și Cercetări de Numismatică*, 7, 1980, p. 36, nr. 13—14.

³² E. Oberländer-Târnoaveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 83.

³³ B. Mitrea, *Dacia*, 15, 1971, p. 400, nr. 8.

³⁴ *Idem*, *SCIV* 16, 1965, p. 608.

³⁵ *Idem*, *Păciul lui Soare*, București, 1972, p. 187, nr. 1 și 2.

³⁶ *Idem*, *Dacia*, 9, 1965, p. 450, nr. 4.

³⁷ M. Irimia, *op. cit.*, p. 65.

³⁸ V. Mihăilescu-Bărliba, *op. cit.*, p. 130, 140, 142, 134 respectiv nr. 45, 167, 194, 86.

³⁹ I. Glodariu, *op. cit.*, p. 253.

⁴⁰ Gh. Pcenaru-Bordea, *Studii și Cercetări de Numismatică*, 4, 1968, p. 102—127.

⁴¹ S. Dumitriu, *Studii și Cercetări de Numismatică*, 8, 1957, p. 108—110.

⁴² C. Preda, *Pontica*, 7, 1974, p. 139—145.

comunități agricole, dar beneficiind de aurul și electronul de pe continent (zăcămintele de la Sypile, Tuiolus și nisipurile aurifere de la Pactolus), colonia a ajuns la o însemnată prosperitate. Cele dintâi emisiuni monetare datate de la sfârșitul secolului al VII-lea a.Chr. sau începutul secolului al VI-lea a.Chr. sunt staterii de electron, cu mithon (emblema orașului). Între 460—405 a.Chr. când se documentează supremația ateniană, se poate sesiza și maxima înflorire a monetăriei cyziene, staterii săi răspândindu-se în întreaga arie controlată de atenieni. Explicația rezidă în neputința materială și geografică a cetății attice de a satisface cerințele mereu crescânde și tot mai variate ale diverselor piețe, de altfel, staterii Cyzicului se vor răspândi preponderent în sfera economică ateniană, înlocuind daricii (monede de aur persane), ce au dominat marile comerț doar până la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al V-lea a.Chr. O ultimă perioadă de înflorire va avea loc după războiul peloponesiac, până spre 350—330 a.Chr., când vor fi înlocuiți tot mai mult de emisiunile macedonene. Cyzicul a bătut o gamă variată de monede, atingând 275 de tipuri, însă staterul său de electron era echivalent cu un daric de aur pur, în greutate de 8,40 g, ceea ce îi conferea valoarea unui distater de aur. Staterul cizician avea subdiviziuni, împărțindu-se în hecta de câte 2,70 g. Conținutul ridicat de aur și o relativă stabilitate într-un lung interval de timp (între 459—452 și 330 a.Chr., un stater de Cyzic valora în medie între 27 și 26—25 drahme attice), la care se adăuga deosebit de prețiosul creat prin intrarea sa în Liga de la Delos i-au creat staterului cizician statutul de monedă „internațională” începând de pe la 450 a.Chr. O situație și mai avantajoasă a cunoscut această monedă în spațiul circumpontic, unde emisiunile de aur ale Olbiei și Bosforului au fost insuficiente pentru necesități, iar cele macedonene au avut un ritm de penetrare mai lent (se pare) decât în Grecia sau Turcia. Valoarea stabilă și largă utilizare în marile tranzacții au asigurat totodată și o longevitate deosebită acestor nominaluri, piese de acest tip putând fi întâlnite în prima jumătate a sec. III a.Chr. Bătute mai ales pentru a servi marile tranzacții din Pontul Euxin, staterii cyziceni nu pătrund prea mult în interiorul continentului, nedeșăvârșind de multe ori teritoriul colonial. În aria pontică sunt consemnate cinci descoperiri de tezaure: Cuzgun—Ioan Corvin⁴⁴, Aliobrix—Orlovka⁴⁵, Olbia și Peninsula Taman (două)⁴⁶. La acestea se adaugă depozitul (probabil) descoperit la Galați⁴⁷. Descoperirile izolate de la Histria⁴⁸ și Insula Șerpilor⁴⁹, vin să completeze imaginea circulației acestor monede atât de faimoase în epocă⁵⁰.

Un alt important centru de producție și comercial a fost Olbia. Intemeierea sa nu este prea bine cunoscută, deși eforturile cercetării au avut durată și intensitate deosebită. Este cert că avem de-a face cu o colonizare în doi timpi. Scriitorii antici au stabilit fondarea Olbiei

⁴⁴ B. Mitrea, *Ephemeris Dacoromana*, 10, 1945, p. 24.

⁴⁵ S. A. Bulatovici, *V.D.I.*, 2, 1970, p. 73—86.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 79.

⁴⁷ Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, 1880, p. 856.

⁴⁸ S. Dumitriu, *op. cit.*, p. 103—111.

⁴⁹ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 136, nr. 119.

⁵⁰ Em. Condurachi, *E.I.R.E.N.E.*, 1, 1960, p. 61—63.

În a doua jumătate a secolului I a.Chr. (625), deşi cele mai vechi vestigii arheologice scoase la lumină pot fi datate doar la jumătatea secolului VI a.Chr., pe când la Berezan s-au găsit materiale şi resturi de locuire care pot fi atribuite sigur sfârşitului secolului VII a.Chr. Totuşi structurile unui oraş propriu-zis n-au putut fi surprinse decât la Olbia. În a doua jumătate a secolului VI a.Chr., Olbia apare ca un oraş destul de înfloritor cu locuinţe din cărămizi arse la soare şi socluri de piatră, construite după un plan în reţea, cu o agoră şi locuri sacre, cu ateliere meşteşugăreşti, cu antrepozite de ulei şi vin, cu mari pescării în Berezan şi o chora bogată ce cuprindea circa 70 de aşezări agricole. Înflorirea economiei Olbiei şi importanţul ei rol în comerţul nord-pontic au favorizat iniţierea producţiei monetare proprii. Cetatea de la gura Bugului a bătut monedă de aramă, bronz, argint şi cupru. Cele mai vechi sunt considerate piesele de cupru turnate, aşii olbieni (aes grave). La Dunărea de Jos astfel de descoperiri sunt rare şi nu au avut un rol însemnat. Ei se întâlnesc în Insula Şerpilor, Nikonion şi Ovidiopol, la Mahmudia şi Histria⁵¹. Semnele premonetare — vârfuri de săgeţi şi delfinaşi au fost datate în a doua jumătate a secolului al VI-lea a.Chr. şi prima jumătate a secolului V a.Chr. Delfinaşii sunt prezenţi, ca şi vârfurile de săgeţi, în mediul grecesc la Constanţa⁵² şi Vişina⁵³.

O activitate de mai mare amploare se desfăşoară la Olbia abia la sfârşitul secolului al V-lea a.Chr. Se bat monede având pe avers pe Demetra, capul zeului-fluviu Borysthenes, sau Apollon, iar pe revers vultur pe delfin, o făclie sau arcul, tolba şi săgeţile.

Monedele cu vultur pe delfin, emise pe la sfârşitul secolului al VI-lea a.Chr., până la mijlocul secolului al III-lea a.Chr. au apărut la Callatis, Murighiol şi Dinogetia⁵⁴ iar cele cu capul zeului fluvial Borysthenes (cele mai numeroase) s-au găsit la Murighiol (22 exemplare), Tulcea, Callatis şi Histria⁵⁵. În Cabinetul Numismatic al MINAC se află alte 7 piese olbiene (sec. IV—I a.Chr.) de bronz din păcate fără informaţii asupra locului descoperirii. În afara Dobrogei monedele olbiene s-au găsit la răsărit de Carpaţi, la Răcăţau (Bacău) — un exemplar⁵⁶, Tuzla — Tatar Bunar⁵⁷, Kamenca (Ismail), Insula Şerpilor, Limanul Suhoi, Ovidiopol, Tyras, Zeloko (Basarabia)⁵⁸. Prezenţa monedelor olbiene în teritoriul oraşelor greceşti din Dobrogea exprimă legăturile ce au existat între acestea, iar în teritoriul geto-dacic arată penetraţia economică a oraşului în interiorul continentului.

O privire de ansamblu asupra prezenţei monedei olbiene ne relevă faptul că, deşi penetraţia lor este înregistrată încă din secolul V a.Chr., prin apariţii sporadice, ele se dispersează într-un număr destul de important, dar la sfârşitul secolului IV a.Chr. şi mai cu seamă în secolul III a.Chr. când predomină emisiunile de tip Borysthenes.

⁵¹ V. Pârvan, *Dacia*, 2, 1925, p. 420—421.

⁵² A. Aricescu, *Studii şi Cercetări de Numismatică*, 6, 1975, p. 21, nota 14.

⁵³ M. Adameşteanu-Mănuclu, *Studii şi Cercetări de Numismatică*, 6, 1975, p. 20.

⁵⁴ C. Preda, *Studii şi Cercetări de Numismatică*, 7, 1976, p. 35.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 36—39.

⁵⁶ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 141.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 144.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 137—138, 144—146.

În același timp, densitatea lor mai redusă în teritoriul geto-dacic (în comparație cu coloniile grecești) exprimă importanța scăzută a legăturilor sale economice cu interiorul continentului.

Pentru teritoriul getic est-carpatic de o deosebită importanță este existența la gurile Nistrului a cetății Tyras. Deși izvoarele literare fixează întemeierea sa de către milesieni în prima jumătate a secolului VI a.Chr., existența unei activități constructive nu se confirmă înainte de mijlocul secolului VI a.Chr. Din secolul IV a.Chr. însă, Tyras-ul se înfățișează ca un oraș bine organizat, cu un sistem de apărare, locuințe de piatră, o agora, spații meșteșugărești, antrepozite, zonă sacră. Tot acum, aici începe și emiterea de monede proprii. Cercetările efectuate până în prezent au determinat cinci mari etape ale monetăriei Tyras-ului după metalul folosit și legenda de pe piese.

1. Monede de argint cu TYPANON (a doua jumătate a sec. IV);
2. Monede de aramă cu TYPANON sau TYPA (a doua jumătate a secolului IV a.Chr. până la sfârșitul secolului III a.Chr.);
3. Monede de aur-stateri de tip Lysimach cu TY (de la sfârșitul secolului III până la începutul secolului II a.Chr.);
4. Monede de aramă și bronz cu TYPA sau TYPANON (de la începutul secolului II până la mijlocul secolului I a.Chr.);
5. Monede de aramă și bronz cu TYPA sau TYPANON (de la Domițian până la Alexandru Severus).

Prima grupă este constituită din monede de argint cu o greutate medie de 5,38 g (după sistemul ponderal eginetic, ca la Sinope, Panticapeion, Olbia). Ele au pe avers capul Demetrei, iar pe revers un pătrat inclus și se datează începând din 365—355 a.Chr.

Monedele din grupa a doua au pe avers capul lui Apollo cu legenda TYPANON, capul zeului sau Tyras respectiv capul Demetrei. Emisia de monede de argint și aramă a Tyrasului pare să se fi întrerupt la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. Monedele Tyras-ului evoluează spre două zone distincte: în așezările grecești și în teritoriile geto-dace. Dacă descoperirile din Insula Șerpilor (Leuke), Nikonion și Tyras⁵⁹ se înscriu în prima categorie și cuprind numai emisiuni din bronz, în interior, în lumea geto-dacă apar și piese de argint, cum este cea de la Costești sau cele din tezaurul de la Darațcae⁶⁰. La acestea se adaugă piesele de bronz găsite la Butuceni, Palanca, Trăbujeni și Purcani⁶¹. Numărul mic al descoperirilor din Tyras arată că forța sa economică nu se poate compara cu cea a Histriei. Emisiunile sale nu se prea răspândesc dincolo de Prut, în timp ce piesele histriene invadează zona din preajma sa.

În mult mai mică măsură în epocă au circulat și monedele altor orase grecești din Pont. Acestea sunt în majoritate din bronz, cu excepția a doua tetradrahme de Odessos descoperite la Popești și Brâncoveanu. Ele au fost aduse de negustorii greci ca monedă mărunță, pentru cumpărături de valoare mică, deoarece tranzacțiile comerciale importante se făceau cu monede de argint thasiene Macedonia Prima sau ilirice (drähme de Apollonia și Dyrachium). În același timp, trebuie remarcat

⁵⁹ *Ibidem*, p. 52.

⁶⁰ A. A. Nudermann, *Trudy*, 2, 1969, p. 121—126.

⁶¹ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 52.

că aceste piese s-au difuzat în rândul unei populații care era obișnuită cu schimburile marfă-bani (deci cu un anumit grad de civilizație), nu triburi ce apreciau doar metalul prețios și cărora li se plăteau stipendii de către diferiți oameni, autorități.

Cu titlu de exemplu vom cita câteva localități în care au fost găsite astfel de piese.

Emisiuni ale Panticapeum-ului s-au descoperit la Barboși—Poiana⁶² și Murighiol, într-un tezaur⁶³. Monedele Messambriei sunt prezente în așezări din Muntenia (Popești), Oltenia (Orlea și Reșca), Transilvania (Costești, Mediaș, Târnovioara și Cucerda)⁶⁴, Moldova (Huși)⁶⁵. Monedele emise de Odessos au circulat în secolele III—I a.Chr. Descoperirile sunt puțin numeroase, la Pângărați, Cetățeni, Popești⁶⁶, Brâncoveanu (Odo-bești—Dâmbovița)⁶⁷, Zimnicea⁶⁸ în Muntenia, Săvinești (tetradrahmă) în Moldova⁶⁹. Monedele din Byzantion, datate în secolul III a.Chr. au fost găsite la Callatis⁷⁰ și Tyras⁷¹, ceea ce este normal în condițiile circulației negustorilor greci prin porturile Mării Negre, dar și la Celei⁷², în zona de locuire geto-dacă.

Nu putem încheia fără să amintim prezența staterilor emiși de Messambria, Odessos și Byzantion pentru Alexandru cel Mare, Lysimach și Filip al III-lea, în tezaurul descoperit la Anadol (Bulgaria)⁷³ și Mărășești⁷⁴. Apariția acestor monede este rezultatul relațiilor comerciale stabilite între negustorii greci și autohtoni.

Deși restrânsă numai la Dobrogea, Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei și Transilvania, circulația monedelor grecești dovedește persistența acestor legături.

Relațiile dintre greci și populația autohtonă au fost timpurii, apărute de la momentul implantării de colonii în teritoriul triburilor getice. A existat în mod evident o influență reciprocă, balanța culturală înclinând spre populația greacă. De aici și strategia politică, militară și economică grecească raportată la situația geopolitică sud-est europeană, mai precis dunăreană și pontică. Populația locală a fost privită de către greci ca un partener de valoare, fiabil, fiind preferată o asemenea situație altelea, de rivalitate și confruntare dură militară. Dacă la început coloniile grecești s-au impus în mod clar economic și politic asupra geto-dacilor, ulterior vom asista la o modificare în favoarea ultimilor. (Vezi Zalmodegikos și Rhemaxos).

Moneda a fost pentru populația geto-dacă, indiferent de valoarea sa, o continuă atracție, fără să se țină seama de locul de proveniență.

⁶² *Ibidem*, p. 134, 140, nr. 90 și 70.

⁶³ C. Preda, *op. cit.*, p. 136.

⁶⁴ B. Mitrea, *Pontica*, 11, 1978, p. 94.

⁶⁵ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 135, nr. 105.

⁶⁶ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 92.

⁶⁷ *Idem*, *Dacia*, 20, 1976, p. 300.

⁶⁸ *Idem*, *Dacia*, 21, 1977, p. 376.

⁶⁹ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 42, nr. 191.

⁷⁰ B. Mitrea, *BSNR*, 1973—1975, p. 317.

⁷¹ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 145, nr. 231.

⁷² B. Mitrea, *BSNR*, 1976—1980, p. 567, nr. 9.

⁷³ V. Mihăilescu-Bârliba, *op. cit.*, p. 145, nr. 231.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 137, nr. 129.

Descoperirea de numeroase monede, respectiv tezaure în zona luată în discuție este o dovadă clară a circulației monetare de mare amplitudine grecească în teritoriul geto-dac. Aceasta a contribuit și la dezvoltarea vieții economice și comerciale, între teritorii aflate la mari distanțe. Din acest punct de vedere, colecția numismatică a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța⁷⁵ este, după cum se poate observa (alături de piesele aflate în alte muzee naționale și internaționale); extrem de bogată (descoperiri din Dobrogea, mai ales, dar și din sudul Moldovei și estul Munteniei) și ilustrativă. Oricum, în acest context, orașele porturi grecești aveau un concurent foarte puternic în monetăria geto-dacă, dar și în cea macedoneană thasiană și a cetăților ilirice.

ANEXA I

Lista descoperirilor

1. *Aliobrix* (Cartal—Orlovka)
— monede emise de Cyzic și drahme histriene
2. *Albești* (jud. Constanța)
— monede callatiene de argint și bronz
3. *Anadol* (Ukraina)
— tezaur de stateri Filip al II-lea, Alexandru cel Mare originali și postumi. Între altele emisiuni tomitane, callatiene, ale Messambriei, Odessos și histriene
4. *Barboși* (Galați)
— monede izolate tomitane (de bronz) și de Panticapeum (de bronz) și histriene
5. *Beikuş* (Republica Moldova)
— izolat vârfuri de săgeți
6. *Berezan* (Republica Moldova)
— izolat vârfuri de săgeți
7. *Bulgarovo* (Bulgaria)
— izolat vârfuri de săgeți
8. *Balșaiia Cernomerska* (Ukraina)
— izolat vârfuri de săgeți
9. *Butuceni* (Republica Moldova)
— izolat mai multe monede ale Tyras-ului
10. *Brâncoveanu* (jud. Dâmbovița)
— tezaur în care s-a găsit o tetradrahmă odessitană
11. *Romenca* (Ukraina)
— izolat o monedă olbiană
12. *Cetățeni* (jud. Argeș)
— izolat o monedă emisă de Odessos

⁷⁵ Mulțumesc pe această cale colegului Gabriel Custurea pentru sprijinul acordat în strângerea materialului și în consultarea colecției numismatice a M.I.N.A. Constanța.

13. *Ciorani* (jud. Vrancea)
— izolat mai multe monede callatiene
14. *Câmpulung* (jud. Argeş)
— izolat o monedă odessitană
15. *Constanţa*
— izolat monede tomitane, callatiene, olbiene şi de Cyzic şi numeroase monede histriene (şi un tezaur)
16. *Ioan Corvin* (jud. Constanţa)
— tezaur cu monede callatiene, Messambria, Apollonia
17. *Costeşti* (jud. Hunedoara)
— izolat monede de Messambria şi Histria
18. *Crăsani* (jud. Ialomiţa)
— izolat două tomitane de bronz şi una de argint histriană
19. *Cucerdea* (jud. Mureş)
— izolat o monedă de bronz de Messambria
20. *Cugir* (jud. Alba)
— izolat o monedă odessitană
21. *Dăeni* (jud. Constanţa)
— tezaur monetar cu emisiuni ale Cyzicului şi Histriei
22. *Dinogetia* (jud. Tulcea)
— izolat o monedă olbiană
23. *Tezaur* — Dorotcae (Republica Moldova)
— tezaur de drahme histriene şi de Tyras
24. *Duvanlar* (Bulgaria)
• izolat vârfuri de săgeţi
25. *Galaţi*
— izolat monede de argint histriene (şi bronz), un stater callatian, tomitane de bronz
— tezaur de distateri cyzicieni
26. *Huşi*
— izolat o monedă de Messambria
27. *Histria*
— izolat monede callatiene, tomitane, olbiene, cyziciene, de Messambria şi Histria
28. *Insula Şerpilor*
— izolat monede histriene, tomitane, callatiene, din Tyros, Olbia, Panticapeum, Cyzic şi Messambria
29. *Isaccea* (jud. Tulcea)
— izolat monede de argint histriene, emisiuni ale Tomisului şi Messambria
30. *Igliţa* (jud. Tulcea)
— izolat monede callatiene şi tomitane de bronz
31. *Limanu Suhoi* (Ukraina)
— izolat o monedă olbiană
32. *Luncani*
— izolat o monedă histriană şi una de Messambria
33. *Masgalia* (jud. Constanţa)
— izolat monede callatiene, tomitane, olbiene
— tezaur monetar de bronzuri callatiene

34. *Mărășești* (jud. Vrancea)
— tezaur cu stateri (Filip II, Alexandru cel Mare, Lysimach) unii emiși la Callatis, Odessos, Tomis
35. *Murighiol* (jud. Tulcea)
— un tezaur cu emisiuni de Olbia și Panticapeum
36. *Nikonion* (Ukraina)
— tezaure de monede de Tyras și Olbia
— izolat monede olbiene, Apollonia și histriene
37. *Olbia*
— tezaur — olbiene
— tezaur — histriene
38. *Orlea* (jud. Olt)
— izolat o monedă de Messambria
39. *Ovidiopol* (Ukraina)
— izolat un as olbian
40. *Palanka* (Republica Moldova)
— izolat un bronz de Tyras
41. *Pârgălești* (jud. Ilfov)
— izolat o monedă odessiană
42. *Poiana* (jud. Galați)
— izolat o monedă de Panticapeum (bronz)
— izolat o monedă callatiană de bronz
— tezaur de callatiene de bronz
— izolat monede histriene (drahme)
43. *Popești* (jud. Ilfov)
— izolat o monedă odessiană și una de Messambria
44. *Purcani* (Republica Moldova)
— un bronz de Tyras
45. *Răcătău* (jud. Bacău)
— izolat un bronz olbian
46. *Reșca* (jud. Olt)
— izolat o monedă de Messambria
47. *Racoviță*
— izolat trei monede callatiene de bronz
48. *Radovanu*
— izolat o monedă callatiană și una tomitană
49. *Rosetti* (jud. Ialomița)
— izolat o monedă tomitană de bronz
50. *Săvinești* (jud. Neamț)
— izolat o tetradrahmă de Odessos
51. *Scorțeni* (Republica Moldova)
— izolat un stater tip Alexandru cel Mare de Callatis
52. *Siliștra* (Bulgaria)
— tezaur de monede macedonene alături de care erau câte o drahmă de Callatis și una de Histria
53. *Peninsula Taman* (Ukraina)
— tezaure de monede de Cyzic
54. *Târgușoru Vechi* (Ploiești)
— izolat o monedă de bronz tomitană

55. *Tárnăvioara* (jud. Sibiu)
— izolat o monedă de bronz de Messambria
56. *Trăbujeni* (Republica Moldova)
— izolat două monede de bronz de Tyras
57. *Tuzla* (Ukraina)
— izolat o monedă olbiană alături de altele de argint histriene
58. *Tyras* (Ukraina)
— izolat stateri de Tyras pentru Lysimach, bronzuri de Tyras, monede cu roata, bronzuri și drahme histriene
— tezaur de monede olbiene
59. *Ulmeni* (jud. Călărași)
— izolat un bronz callatian
60. *Zatoka* (Ukraina)
— izolat un stater olbian pentru Lysimach și monede de bronz olbiene

ANEXA II

▲ TEZAURE

■ IZOLATE

TOMIS

- Barboși
- Rosetti
- Radovanu
- ▲ ■ Târgușoru Vechi
- Histria
- Bâlganvo
- Tyras
- Isaccea
- Troesmis
- ▲ Anadol
- ▲ Mărășești
- Constanța

CYZIC

- ▲ Aliobrix
- ▲ Galați
- Insula Șerpilor
- ▲ Ioan Corvin
- Dăieni
- Histria
- ▲ Olbia
- ▲ ▲ Pen, Taman

CALLATIS

- Ciorani
- ▲ ■ Poiana
- Radovanu
- Racoviță
- Turnu Severin
- Ulmeni
- Histria
- ▲ ■ Mangalia
- Albești
- Iglia
- Satu Nou
- Galați
- Isaccea
- ▲ Anadol
- ▲ Mărășești
- Constanța

PANTICAPEUM

- Barboși
- Insula Șerpilor
- Poiana
- ▲ Murighiol

MESSEMBRIA

- Popești
- Orlea
- Reșca
- Costești
- Mediaș
- Târnăvioara
- Cucerdea
- Insula Șerpilor
- Piatra Roșie
- Isaccea
- ▲ Anadol
- Huși

OLBIA

- ▲ Vișina
- Constanța
- Insula Șerpilor
- ▲ Nikonion
- Ovidiopol
- Histria
- Mahmudia
- ▲ Mangalia
- ▲ Murighiol
- Dinogetia
- Răcătău
- Tatar Bunar

- Ismail
- Limanul Luhova
- ▲ ■ Tyras
- Zatoka

ODESSOS

- Pângălești
- Cetățeni
- Popești
- ▲ Brâncoveanu
- Săvinești
- Cugir
- ▲ Anadol
- ▲ Mărășești
- Câmpulung

TYRAS

- Insula Șerpilor
- ▲ Nikonion
- Tyras
- Costești
- ▲ Dorotcaea
- Butuceni
- Palanka
- Trăbujeni
- Purcari

**LA CIRCULATION DES MONNAIS EN DOBROGEA
ET DANS LA ZONE EXTRACARPATIQUE
(ENTRE LE V-ÈME ET LE I-ÈRE SIÈCLE A J-C.)**

— Résumé —

L'auteur essaie une présentation générale de la circulation des monnaies Grecques en Dobrogea et dans la zone extracarpatique dans la période comprise entre le V-ème et le I-ère siècle av. Jésus-C. On y met sur le tapis la pénétration de la monnaie étrangère dans l'ambiance autochtone, en soulignant son importance dans le développement d'une vie économique bien individualisée et prospère des Daces.

On y fait aussi une présentation des émissions monétaires des centres comme Tomis, Callatis, Cyzic, Panticapeum, Messambria, Odessos, Tyras et Olbia. Dans l'article on a fait appel à une série des monnaies encore inédites trouvées dans la collection numismatique de M.I.N.A. Constanța et à une série des monnaies déjà connues qui font partie de la même collection ou des collections des autres musées du pays ou de l'étrangère.